

Radetzky-indulójáig. Ugyanez a szimbólum élt tovább az 1918-as és 1938-as trauma idején is. Rendkívül jellemző módon a tervezett osztrák antifasiszta felkelés jelszava is „Radetzky” lett volna, miután a „német Radetzky” helyett az „osztrák Radetzky” szimbóluma nyert teret a közgondolkodásban. A mai művészek is, ahogyan a szerző számos példával bizonyítja, „az örök osztrákot” látják Radetzkyben.

Herbert Jüttner közleménye, e témát mintegy folytatva, a világhírűvé vált Radetzky-indulóval foglalkozik, bemutatja megszületésének történelmi körülményeit. E vonatkozásban kiemeli, hogy Radetzky forradalmian új hadviselési módja jelentős hatással volt a forradalmi Bécs társadalmi köreire, így hatott idősebb Johann Straußra is. Az indulót ugyan kezdetben nem neki szánta, hanem egy népszerű melódia felhasználásával írta, hamarosan azonban már Radetzky-indulóként vonult be az alkotás a zenetörténetbe. A szerző ezt követően a zenedarab diadalútját részletezi.

Jan Trojan e témát folytatva „Radetzky személyisége és a csatazene” címmel tette közzé közleményét. Ebben egy máig ismeretlen szerző „A lipcsei csata” címmel fennmaradt zongorakivonatát és az ebből kinőtt, későbbi zeneszerzők által egyes csatákat megéleventítő zenedarabokat mutatja be, köztük idősebb Lehár Ferenc 1866-ban keletkezett Olioosi-indulóját.

Jiri Pokorný-Jiri Rak közreműködésével – Radetzky prágai emlékművéről szóló közleménye következik ezek után, mely a Josef és Emanuel Max szobrászfvéerpár által készített és 1858-ban leleplezett köztéri alkotást mutatja be. Szól az emlékmű 1918-as eltávolításáról is, befejezésül pedig közli az elképzelést, hogy – ha nem is újra központi helyen – az emlékmű újrafelállítását tervezik.

Zbyšek Svoboda sajátos témát választott, közleményében Radetzky érdemeit és kitüntéseit veszi számba a fennmaradt portrék alapján. A kitüntetéseket tágabb értelemben véve felsorolja a marsallbotokat, díszkardokat, dísztőröket is. A közel félszáz érdemrend és valódi kitüntetés szemrevételelét követően levonja azt a következtetést, hogy nem élt a XIX. században hadvezér, aki több elismerésben részesült volna.

A kötet befejezéseként ugyancsak Zbyšek *Svoboda* ismerteti a prágai Hadtörténelmi Múzeumban 1992-ben megnyitott „Radetzky és kora” című időszaki kiállítás anyagát.

Úgy véljük, rendkívül figyelemreméltó volt a csehszlovák-osztrák konferencia szervezése 1992-ben, még inkább odafigyelést igényelnek az elhangzott előadások. Ezért üdvözljük a kötet gyors megjelentetését és ajánljuk az érdeklődő magyar olvasók szíves figyelmébe.

Zachar József

PETER HASLINGER

ARAD, NOVEMBER 1918

Oszkár Jászi und die Rumänen in Ungarn 1900 bis 1918

(Böhlau Verlag, Wien-Köln-Weimar, 1993., 165 o.)

A Grazi Egyetem Történelmi Intézetének Délkeleteurópa-történeti Részlege, amelyet a hazai olvasók előtt is jól ismert és elismert osztrák történész, *Horst Haselsteiner*, vezet, évek óta kiadja „A Délkelet-Európa Ismerete II” című sorozatot. Ennek 19. köteteként jelent meg a fiatal bécsi történész, Peter Haslinger, kismonográfiája, amely mind az újraébredő régi nacionalizmusokra, mind a magyar szempontból sorsdöntő történelmi eseményre tekintettel, közvetlen hadtörténelmi vonatkozásai miatt is érdemes folyóiratunk olvasóinak figyelmére.

A szerző, akinek módja volt sikeres magyarországi és kevésbé sikeres romániai kutatásokra is, „a részvételtől tartózkodó, de érintett szemlélőként” igyekszik objektív képet adni a tágabb értelemben vett Erdély elszakítását közvetlenül megelőző eseményekről. Középpontba ezáltal nem a hatalmi-nagyhatalmi szándékokat és ténykedéseket állítja, hanem a Magyar Királyságban élő románoknak az addigi hazából való kiválási törekvással kapcsolatos magatartását.

Bevezetőként Peter Haslinger a magyar-román ellentét gyökereivel foglalkozik, azok feltárására vállalkozik, mégpedig rendkívül figyelemreméltóan, a „másikkal” kapcsolatos sztereotípiák bemutatásával. Magyar részről a románoktól való hallatlan érzelmi elhatárolódást emeli ki, miközben a századfordulós „magyarosítási politikát” elemzi, és az ebben játszott gentry-rétegbeliek és „renegátok” szerepét hangsúlyozza. Érthető terjedelmi okoknál fogva a korábbi múltbeli előzményekre csak utalni tud a szerző. Csakis ennek tulajdoníthatja a recenzius, hogy elmélyedés hiányában még az 1868-as magyar nemzetiségi törvényt is „halvaszületettnak” minősíti. A románokkal kapcsolatosan azután azt hangsúlyozza, hogy a Habsburg-abszolutizmus és -neoabszolutizmus nagyobb teret engedett önkifejlődésüknek, mint a direkt magyar uralom korszakai, ezért a dualizmus teljesen szembefordította a románokat a magyar államisággal. Ez főleg az erdélyi egyenjogúsítási követelésekben nyilvánult meg. A továbbiakban elemzi a magyarosítási és egyenjogúsítási törekvések sorozatos ütközését, amely a magyar törvényhozás döntéseinek román részről való visszautasításában manifesztálódott. Egy újabb alfejezetben azt mutatja be, hogy az Erdélyben és Kelet-Magyarországon együttélő két népesség között ez napi konfliktusok végeláthatatlan sorozatát eredményezte, főleg a művelődés- és iskolaügy területén, de a közigazgatásban is, anélkül, hogy a szemben állók a másik valós szándékaival tisztában lettek volna.

A második fejezet az első világháborút megelőző másfél évtized politikai küzdelmeit idézi fel. Kiemeli a korábbi román vezető politikuskok kudarcát, az új módon politizáló réteg vezető szerephez jutását, amely immár nem látta szükségyszerűnek a magyar államisághoz való ragaszkodást. Részletezi a román „irredenta” mozgalom megszületését és annak Román Királyság-beli visszhangját. Szól a szerző a román dinasztikus elképzelésekről és a Ferenc Ferdinánd trónra kerülése esetén bekövetkező föderális átalakulás adta lehetőségekhez fűzött reményekről is. Kitér továbbá a magyarországi választójogi reformtól várt lehetőségekre és a politikai befolyás biztosítására irányuló aktuális román törekvésekre. Felidézi a Román Nemzeti Pártnak Tisza Istvánnal való kapcsolatfelvételét, majd annak kudarcát és a világháború előestéjén bekövetkező határozott fordulatot, a magyar államisággal való szakítás gondolatáig való eljutást.

A következő tematikai egység Jászi Oszkárnak a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos néze-

tei alakulását elemzi a századfordulótól az első világháború végéig terjedő időszakokkal kapcsolatosan. A kezdeti állásfoglalások felidézését követően bemutatja „A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés” című első főművének meghatározó gondolatait. Ezt követően rátér a mű fogadtatására és Jászinak a románokkal való első kapcsolatfelvételére. Külön alfejezet foglalkozik a Román Nemzeti Párt politikusainak első világháborús érintkezéseivel Jászi Oszkár és rajta keresztül Károlyi Mihály irányában. A továbbiakban Jászi és Károlyi politikai egymásratalálását és Jászi Duna-konföderációs tervezetéhez vezető további útjukat mutatja be. Részletesen ismerteti Jászi utópikus vízióját, amely „A dualizmus összeomlása és a dunai államok jövője” című művében tükröződik.

A negyedik fejezet a „román kérdés” 1918-as jelentkezésével foglalkozik. Kitér a román területi igények elfogadtatása érdekében folytatott emigrációs propagandára, az antant hatalmak ezirányú megnyerésének folyamatára, a Román Nemzeti Párt és a Román Szociáldemokrata Párt magyarelles egymásratalálására, a forradalmi és anarchista mozgalmak diadalának a román kérdésre gyakorolt hatására, a Román Nemzeti Tanács működésére. Ismerteti a magyar polgári demokratikus ellenzék ténykedését, a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontját, a román parlamenti képviselőkkel való kapcsolatfelvételét, a Magyar Nemzeti Tanács október 26-i proklamációját az önrendelkezési jog érvényesítésének szándékáról. Ezt követően áttér a szerző Jászinak a Károlyi-kormány nemzetiségügyi minisztereként folytatott tevékenysége bemutatására, föderációs terveinek felvillantására, egyúttal utal azok irrealitására a román nemzeti igényeknek az Egyesült Államok részéről való elismerését követően.

Az értekezés utoljára a november 13-i és 14-i aradi magyar-román tárgyalásokat részletezi. Szól az azokhoz fűzött előzetes – irreális – magyar reményekről, Jászai illuzórikus nemzeti önrendelkezési elképzeléseiről az erdélyi nem románok vonatkozásában is, különösen a merrev román uniós állásponttal szembeesítve azt, végül a szükségyszerű kudarcról, mivel a föderális átalakítás és a teljes elszakadás álláspontja nem volt áthidalható.

A rövid hatodik záró fejezetben Peter Haslinger kitekint a szűkebb értelemben vett Erdély és a kelet-magyarországi részek Romániába való bekebelezésére, annak nemzetközi

kodifikálására, a kisebbségvédelem román részről való negligálására, valamint Jászi Oszkár emigrációbeli ténykedésére.

A szerző mondanivalójának jobb megértését gazdag, folyamatosan közölt jegyzetanyag, va-

lamint csatolt, jól tagolt forrás- és irodalomjegyzék, személy- és helységnevmutató, továbbá függelékben közölt áttekintő térkép segíti.

Zachar József

JOHN LUKÁCS

A PÁRVIADAL

A nyolcvan napos párbaj Churchill és Hitler között 1940. május 10–július 31.

(Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993., 370 o., 16 t.)

Nemigen szoktunk hozzá az elmúlt időkben, hogy jelentős nyugati történelmi kiadványok közel egy időben az eredetivel magyarul is megjelennek. Szerencsére ez változóban van, mint a jelen könyv is bizonyítja, hiszen angolul 1991-ben jelent meg. Sőt, a magyar kiadás nem egyszerűen a *The Duel* fordítása, hanem a szerző egy időre visszaváltozott azzá a Lukács Jánossá, aki 1946-ban ment el Budapestről, s szülőhazája számára még két, eredetileg is magyar nyelven írt politikus-portréval is bővítette a kötetet.

Lukács – már amennyire az itthoni hozzáférhető műveiből megállapítható – szerencsésen ötvözi magában az angolszász és a hazai történelmi hagyományokat. Egyaránt hiányzik belőle a nem angol anyanyelvű olvasót idegesítő apologetikus „we are the best” felfogás, vagy az amerikaiakra oly sokszor jellemző elnagyolás éppúgy, mint a részletekben való elvesztés, vagy a kis országok történetíróira sokszor sajnos nagyon is jellemző „mindenki minket bántott” szenvedés. Nem tagadja, hogy rokonszenve kié, azonban nem becsüli le, vagy becsmérli ellenfeleit csak azért, mert más a véleményünk. „Gyakran megfélemezünk arról, hogy végül is Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió rendhagyó szövetségének egyesült ereje kellett Németország legyőzéséhez. Egyikük sem – de bármelyik másodmagával sem... – lett volna elegendő hozzá.”

Az eredeti könyv „Adolf Hitler és Winston Churchill 1940. május 10-től augusztus 1-jéig

tartó, nyolcvan napos párvialáról szól. Akkor, 1940. május, június, július havában ettől a párvialadtól függött a második világháború, és utána a világ sorsa. Ebben a nyolcvan napban Hitler megnyerhette volna a háborút, ha Churchill nem áll az útjában. A nyolcvan nap elteltével más, fontos személyiségek is megjelennek a színen. A viaskodók esélyei megváltoztak.” Ezt a gigászi, elsősorban szellemi párvialadt általában külföldön is kevéssé ismerik, pedig Hitler nemegyszer közelebb állt közben a győzelemhez, Churchill helyzete pedig ingatagabb volt, mint hisszük. „Az emberiség történelmének abban a pillanatában Hitler a nép által támogatott, gépiesen szervezett, kegyetlen, de semmiképpen sem ésszerűtlen hatóerőt képviselte. Churchill mindennek az ellenkezőjét. A nagy kérdés az volt: vajon ennyi elegendő-e?”

Nincs értelme eseményről eseményre végigkísérni ezt a nyolcvan napot. El kell olvasni a könyvet. De többféleképpen lehet. Olvasható történelmi esszéként éppúgy, mint lélektani krimiként (vagy tán inkább thrillerként). Én most csak néhány, általam fontosnak tartott gondolatára hívom föl a figyelmet.

„...Gyakorlati síkon Churchill hibásan ítélte meg Munchent. A müncheni válságról tudnunk kell – vagy tudnunk kellene – két lényegbevágó dolgot, amit Churchill nem tudott, vagy inkább nem akart elismerni. Az egyik, hogy Nagy-Britannia számára 1938 októberében katasztrofális lett volna a háború.